

Kielce 20. 10. 2015 r

Stowarzyszenie Architektów Polskich
Oddział Kielce
ul. Silniczna 15
25-515 Kielce

Dotyczy: wytyczne konserwatorskie w sprawie konkursu na nową aranżację dawnego rynku
ob.pl. Tadeusza Kościuszki w Końskich

Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach w odpowiedzi na pismo
z dn. 9. 10. 2015 r. informuje jak poniżej:

1. Historia koneckiego rynku

Rynek w Końskich obecnie nazywany pl. Kościuszki ma kształt prostokąta wydłużonego równoleżnikowo. Jego część wschodnią zajmuje wolnostojąca orientowana fara, czyli kościół parafialny św. Mikołaja na ogrodzonym dawnym cmentarzu. Wnętrze placu zamyka się między dwiema długimi pierzejami pd. i pn., zabudowanych piętrowymi domami, wzdłuż ulic Piłsudskiego i ks. Granata i krótkimi pierzejami wsch. i zach. wzdłuż Strażackiej i Odrowąża. Geneza takiego ukształtowanego placu sięga średniowiecza. Najstarsze ślady osadnictwa na terenie Końskich pochodzą z XI w. Wieś ta – centrum znacznego i możnego rodu Odrowążów – już w XII wieku posiadała kościół parafialny i była miejscem targowym na szlaku handlowym Wąchock- Żarnów. Przez poszerzenie tej drogi powstał wydłużony rozległy plac targowy, z usytuowanym na skraju kościołem św. Mikołaja, wzniesionym na przełomie XIV/XV w., może w miejscu starszej świątyni pod tym samym wezwaniem. Bloki po obu stronach placu targowego były rozdzielone uliczkami gospodarczymi i wlotami dróg lokalnych.

Miejscowość około poł. XVII wieku przeszła w ręce magnackiego rodu Małachowskich, którzy pozyskali dla niej w 1748 r. prawa miejskie. Mimo, że z czasem coraz większe znaczenie odgrywał biegnący przez Końskie szlak z północy na południe (Warszawa-Kraków), anachroniczny układ węzła koneckiego nie został w XVIII w. zmieniony. Verte!

„W konsekwencji trakt z Warszawy – jak pisał W. Trzebiński - wbiegał na rynek wąską, prostopadłą do jego osi wzdłużnej, ulicą Warszawską, a wjazd z traktu krakowskiego prowadził łamaną trasą. Dogodny wlot do miasta miał tylko drugorzędny trakt piotrkowski biegnący starą drogą na Żarnów. Istotną zmianą, jaka nastąpiła w XVIII w., podczas przekształcania osady na miasto, było wydzielenie prostokątnego rynku z placu targowego, przez zabudowanie jego północno zachodniej części, gdzie powstało gęste zgrupowanie domostw, bez działek ogrodowych.”

Końskie w 2 poł. XVIII wieku stało się głównym ośrodkiem klucza koneckiego słynącego z dobrze rozwiniętego przemysłu (huty i obróbka żelaza) i rzemiosła. Małachowscy po stronie południowo-wschodniej miasteczka wystawili barokową rezydencję pałacową i założyli rozległy park. Przy kościele św. Mikołaja istniał cmentarz - grzebano tutaj zmarłych do lat 70. XVIII w. Za cmentarzem – po stronie wschodniej – stały zabudowania plebańskie. Według opisu z 1794 r. sporządzonego przez J. F. Carossiego czworokątny, wydłużony rynek konecki już wówczas otaczało dwadzieścia murowanych, piętrowych domów „po dziewięć na dwóch dłuższych bokach i dwa na krótszych naprzeciw kościoła”. W 1817 roku Małachowscy sfinansowali budowę murowanych czterech skrzydeł kramów w części zachodniej rynku, zwanych Annotargiem. Otoczyły one wewnętrzny murowany dziedziniec. W 1822 r. skorygowano nieco linię cmentarza kościelnego. Siedzibą rady miejskiej była piętrowa kamienica w północnej pierzei rynku, remontowana w l. 30 i 40 XX wieku.

W roku 1824 Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych Królestwa Polskiego zatwierdziła plan regulacji miasta, który nie wprowadził zmian w ukształtowaniu samego rynku. Kilka lat później częściowo go wybrukowano. Zachowany plan z 1864 r. informuje, że na części placu - między kościołem a Annotargiem - urządzono „ogród spacerowy”, który dał początek obecnemu zadrzewionemu skwerowi wschodniemu. Rząd carski ukazem w 1867 r. zniósł prawa dominialne – Końskie przestały być miastem prywatnym.

W początku XX w. powiększono kościół parafialny i dostawiono do niego nową neogotycką dzwonnice. Z inicjatywy ks. Chojko plac przykościelny został wygrodzony słupami kamiennymi i żeliwnymi kratami. Po odzyskaniu niepodległości na osi podłużnej rynku postawiono popiersie Tadeusza Kościuszki (ob. usytuowane przy ul. Mieszka I-go).

W okresie II wojny światowej Niemcy rozebrali Annotarg, usunęli popiersie Kościuszki. W rynku i jego najbliższym sąsiedztwie miały miejsce dramatyczne wydarzenia – m.in. na dawnym skwerze pochowano żołnierzy Wehrmachtu poległych we wrześniu 1939 roku. Ich pogrzeb stał się pretekstem wymordowania grupy ludności żydowskiej pod kamienicą przy pl. Kościuszki 3 (wydarzenia te udokumentowano na fotografiach; ich świadkiem była

reżyser Leni Riefenstahl). Z czasem pochówków żołnierzy niemieckich przybywało – skwer został zamieniony w ogrodzony cmentarz, z ok. 120 grobami. Po wyzwoleniu groby te uległy zniszczeniu, ale najpewniej ciała nie ekshumowano (pisał o tym Michał Hubner [http:// www.konskie.org.pl/2014/09/cmentarz-zonierzy-niemieckich-w.html](http://www.konskie.org.pl/2014/09/cmentarz-zonierzy-niemieckich-w.html)). Część placu, na której stały kramy, została również zamieniona na skwer (zachodni) przecięty diagonalnie alejką. W roku 1946 – nawiązując do nowych układów komunikacyjnych - postawiono na nim, usytuowany na wysokim cokole, pomnik konny Tadeusza Kościuszki (autorem był artysta rzeźbiarz Wojciech Durek).

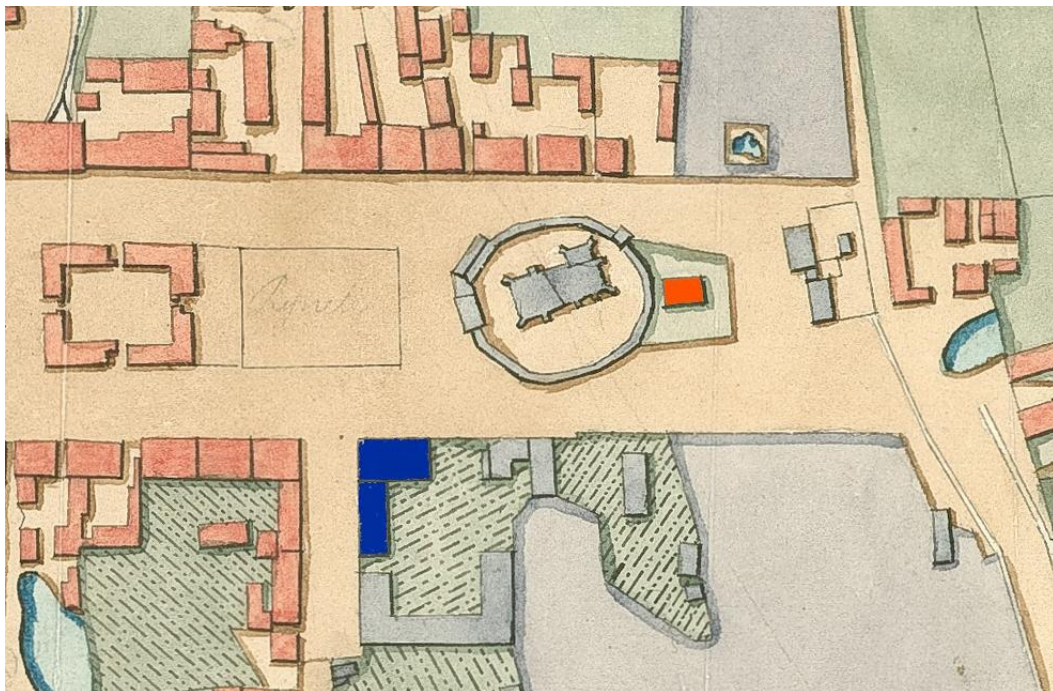
W latach 70.XX w. przez „wschodni” skwer, d. cmentarz Wehrmachtu, wykonano przekopy dla kanału ciepłowniczego i budowy szaletu miejskiego. W latach 90. zamontowano latarnie zasilane kablem ziemnym, ułożono chodniki z kostki brukowej i założono zieleńce. W 2012 r. przebudowano kanał ciepłowniczy.

Reasumując, konecki rynek ulegał na przestrzeni czasu nawarstwiającym się przekształceniom, które szczęśliwie nie zatępiły jego oryginalnych podstawowych cech. Obecnie, przy zmieniających się oczekiwaniach społecznych, co do funkcji centrum i konieczności uczytelnienia wartości zabytkowych i integralności tej części miasta, plac T. Kościuszki wymaga rewaloryzacji i rewitalizacji.

Końskie na planie Antoniego Mayera von Heldensfeld z ok. 1804 r.

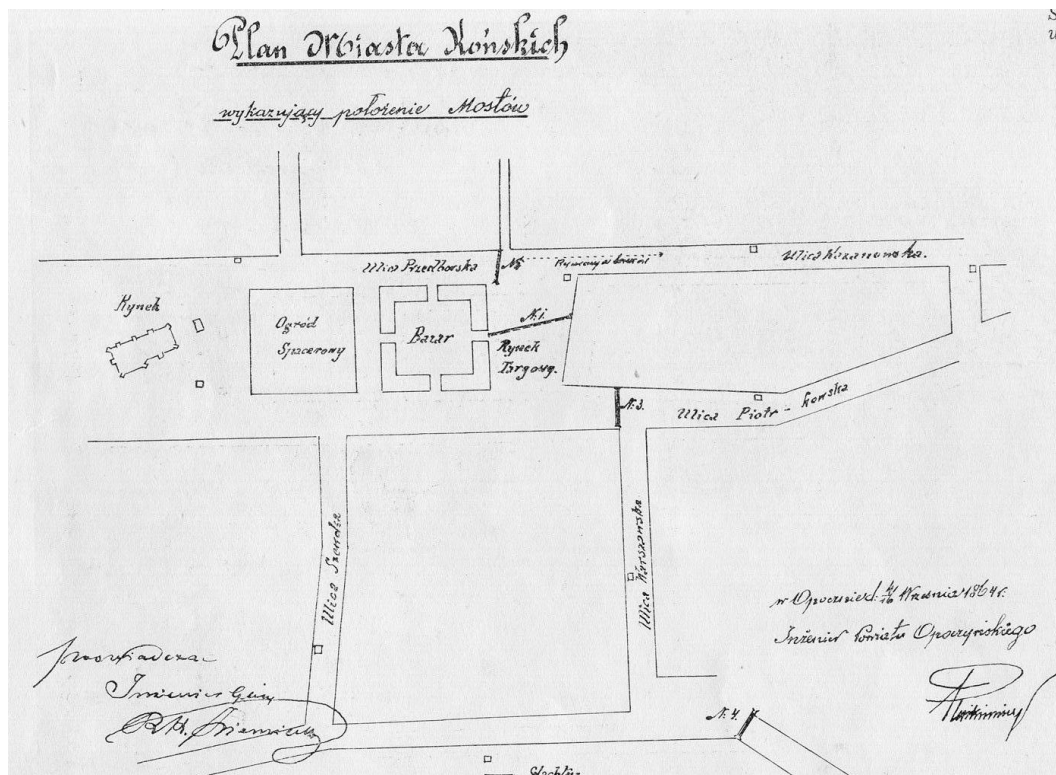
Mapa Galicji Zachodniej.

Rynek w Końskich. Fragment planu miasta z ok. 1830 r. ze zbiorów AGAD Warszawa
(ze strony http://www.konskie.org.pl/2014_03_01_archive.html)

Rynek w Końskich. Plan z 1864 r.

Kościół parafialny św. Mikołaja – przed rozbudową 1902-1903 wg planów Wacława Popławskiego. Fotografia archiwalna.

Fotografia z widokiem kramów zwanych Annotargiem ze zbiorów NAC

Cmentarz żołnierzy niemieckich na skwerze między Annotargiem a kościołem.

2. Status rynku - pl. Kościuszki - jako zabytku

Układ urbanistyczny Końskich – mimo oczywistych wartości zabytkowych – dotychczas nie został wpisany do rejestru zabytków. Jest natomiast ujęty w tzw. gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków, czyli podlega ochronie - z art. 19 i 22 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rada Miejska w Końskich w 2006 r. zatwierdziła uchwałą z dn. 28. 02. 2005 r. Nr XXII/209/ 2005 tzw. Park Kulturowy Końskie, dla którego opracowany został „Plan ochrony ...” zawierający szereg postulatów – także w zakresie rewaloryzacji przestrzeni publicznych m.in. koneckiego rynku. Ponadto dla przedmiotowego obszaru obowiązują zapisy miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w granicach ulic ks. Granata, Strażackiej, Kazanowskiej i Piłsudskiego (Uchwała Nr XLVI/332/2009 z dnia 26 listopada 2009 r. dostępny na stronie internetowej miasta)- zawierające szereg bardzo szczegółowych zaleceń, co do jego aranżacji.

3. Uwagi konserwatorskie w odniesieniu do planów Miasta i Gminy Końskie:

Centrum Końskich stanowi cenny zabytek urbanistyki o dużych walorach kulturowych – historycznych, architektonicznych i naukowych. W związku z planami dotyczącymi rewaloryzacji i rewitalizacji wskazane jest:

- wyjaśnienie **sprawy cmentarza wojennego** na placu rynkowym Fakt jego lokalizacji w czasie okupacji jest oczywisty. Konieczne jest przeprowadzenie badań historycznych wyjaśniających czy faktycznie obszar ten nadal jest miejscem pochówku. Należy pamiętać, że cmentarze wojenne – niezależnie od stanu zachowania – podlegają ochronie w świetle prawa polskiego i umów międzynarodowych. Naruszanie zaś miejsc spoczynku jest przestępstwem. W przypadku, jeśli pochówki nie zostały przeniesione w inne miejsce, konieczne będzie ich ekshumowanie i pochowanie w innym godnym miejscu lub pozostawienie na miejscu. To drugie rozwiązanie zdeterminuje sposób zagospodarowania skweru „wschodniego” – jako zachowawczy, z minimalną ingerencją w podłoże. Konieczne będzie jego właściwe oznakowanie – jako cmentarza wojennego;
- zachowanie istniejącego układu przestrzennego tj. wnętrza placowego między czterema pierzejami zabudowy, z zespołem sakralnym wygrodzonym własnym ogrodzeniem;
- zachowanie przez zespół sakralny św. Mikołaja funkcji dominanty architektonicznej w obszarze całego rynku;
- uwzględnienie przy aranżacji placu ekspozycji najbardziej wartościowych obiektów w pierzejach ulicznych. Znaczna część przyrynkowych domów ma metrykę z XVIII w. i powinna być poddana rewaloryzacji. Optymalnym rozwiązaniem byłoby uporządkowanie kolorystyki elewacji i reklam, zakaz ekspozycji na fasadach współczesnych urządzeń (np. przyłączy elektrycznych, gazowych itd.);
- korekta zieleni dla uczynienia zespołu sakralnego jako dominanty architektonicznej i najcenniejszego zespołu architektonicznego. Drzewa na dawnym skwerze stanowią obecnie kurtynę niekorzystnie oddzielającą cenny zespół kościelny od zachodniej części placu. Wskazana jest stopniowa i przemyślana korekta tego stanu uwzględniająca z jednej strony

przepisy o ochronie przyrody a z drugiej – walory widokowe. Właściwie usytuowane i pielęgnowane drzewa stanowią wartościowe dopełnienie wnętrza urbanistycznych i zabytkowej zabudowy;

Likwidacja drogi przez rynek (zapewne chodzi o diagonalną alejkę) jak i zmiana aranżacji ruchu i parkowania, zmiana lokalizacji szaletu - nie budzi zastrzeżeń konserwatorskich.

Dopuszcza się także zmianę lokalizacji pomnika Tadeusza Kościuszki w obrębie placu. Pomnik ten – jest dobrem kultury współczesnej, ochrona takich dóbr jest statutowym obowiązkiem samorządów. Autor pomnika Wojciech Durek (zm. w 1951 r.) tworzył w nurcie symbolizmu i neoromantyzmu – był cenionym artystą m.in. w dziedzinie sztuki sakralnej. Sylwetka jeźdźcy stanowi integralną całość z cokołem pomnika i tak powinna być zachowana; ewentualnie przeniesiona w całości w inne miejsce.

W aranżacji płyty rynku i tzw. małej architektury powinno się uwzględnić w doborze rozwiązań materiałowych miejscowe tradycje budowlane i dorobek kultury materialnej.

Świętokrzyski Wojewódzki
Konserwator Zabytków

mgr inż. arch. Janusz Cedro

Otrzymują:

1. Adresat.

2. a/a